

DIJALEKTOLOŠKE, JEZIČNOPOVIJESNE I KNJIŽEVNOPOVIJESNE TEME

Josip Lisac, *Dijalektološki i jezičnopovijesni ogledi*, Zagreb: Matica hrvatska, 2016.

U izdanju Matice hrvatske u Zagrebu je 2016. g. objavljena knjiga prof. dr. sc. Josipa Lisca *Dijalektološki i jezičnopovijesni ogledi*. Knjiga sadrži dvadeset i osam znanstvenih prinosâ – većinom ranije objavljenih – koji su, kako se doznaje iz "Proslova" (str. 5–6), nastali uglavnom kao rezultat autorovih "sudjelovanja na znanstvenim skupovima posljednjih godina" (str. 5). Tematski gledano, veći broj prinosâ u knjizi uže je dijalektološke, odnosno jezičnopovijesne orijentacije, no ima i književnopovijesnih radova, koji se, kako ističe autor, "uklapaju u (...) problematiku pogleda u hrvatsku jezičnu povijest" (str. 5). Knjigu su recenzirali istaknuti hrvatski jezikoslovci Stjepan Damjanović i Ivana Kurtović-Budja.

Prvi znanstveni prilog koji se u knjizi čita nosi naslov "Hrvatska narječja u 17. i 18. stoljeću" (str. 7–24). Autor na početku naglašava da se od 16. stoljeća nadalje "više (...) ne događaju bitne jezične promjene, one koje bi zahvatile uglavnom sve hrvatske govore" (str. 8). To, dakako, ne znači da tijekom 17. i 18. st. dijalekatnih promjena uopće nije bilo. Među ostalim, ukazuje se na zatvaranje, nerijetko i diftongiranje dugih *a*, *e* i *o*, koje je u brojnim govorima, osobito (srednjo) čakavskim, za posljedicu imalo i fonetsko duljenje staroga kratkoga *a*, zatim na procese provođenja nove jotacije, koji do 17. st. nisu dokraja dovršeni, na štokavsko gubljenje fonema /h/ ili njegovo zamjenjivanje fonemima /v/, /j/ ili /k/ te na kalkiranje stranih sintaktičkih konstrukcija. Ukazuje se i na političke prilike u kojima u 17. i 18. st. žive hrvatski dijalekti te na seobena kretanja (Hrvata prema Apeninskom poluotoku, zapadnoj Ugarskoj, Donjoj Austriji, Slovačkoj, Moravskoj; islamskoga stanovništva iz Slavonije, Pounja, Krbave, Like prema Bosanskome pašaluku i Srbiji itd.) kao posljedice tih prilika. Na seobena kretanja i njihove posljedice, tj. "promjene (...) u smislu mijenjanja ambijenata u kojima su organski idiomi trajali" (str. 24), autor se osvrće i u pojedinačnome pregledu stanja u dijalektima svih triju narječja, pa među ostalim govori o postupnome kajkaviziranju čakavaca ikavaca koji su u 16. st. doseljeni na područje donjosutlanskoga dijalekta, o čakaviziranju izvornih štokavaca iz Dalmacije koje je od sredine 15. do sredine 17. st. venecijanska vlast preseljavala u Istru (područje jugozapadnoga istarskog dijalekta), kao i o promjenama koje su hrvatski idiomi doživjeli u stranome okruženju (s moliškohrvatskim govorima kao najočitijim primjerom).

Spomenuti procesi nastavljeni su i u 19. stoljeću, u kojem su "hrvatska narječja i njihovi organski idiomi nastavili (...) mirno trajati, bez mnogo većih promjena" (str. 27). O tome razdoblju čita se u radu "Hrvatska narječja i dijalektološka istraživanja u 19. stoljeću" (str. 25–48), čiji je veći dio posvećen prikazu prvih istraživanja hrvatskih organskih idioma. Osobitu pozornost autor s pravom posvećuje Antunu Mažuraniću, Peri Budmaniju, Milanu Rešetaru i Vatroslavu Oblaku, kao najistaknutijim i najzaslužnijim istraživačima s početaka hrvatske dijalektologije, no ne zaboravlja spomenuti i prinose drugih. Općenito gledano, dijalektološki su

radovi u 19. st. obilježeni brojnim metodološkim i drugim slabostima. Naglasak je u njima stavljen na istraživanje glasova, oblika i leksika, dok se prozodija i, osobito, sintaksa obrađuju znatno rjeđe (iznimka vrijedna spomena kada je u pitanju sintaksa organskih idioma svakako je monografija Luke Zime *Njekoje, većinom sintaktičke razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine*). Prozodijske osobitosti, naglašava autor, i onda kada se obrađuju, često su nepouzdana zabilježene (npr. u Strohalovim radovima o riječkom govoru i u Oblakovu istraživanju kajkavskoga govora Svetoga Martina) ili pak istraživači u radovima svjesno zanemaruju stvarno stanje na terenu, donoseći primjere sa standardnojezičnim akcentima (Budmani u opisu dubrovačkoga govora i Brajković u opisu peraškoga govora).

Uprilogu "Stjepan Ivšić (1884–1962)" (str. 49–59) iznose se najvažnije pojedinosti iz života i djela jednoga od najvećih i najsvestranijih hrvatskih jezikoslovaca 20. stoljeća. Veći je dio priloga posvećen Ivšićevu bogatom dijalektološkom opusu. Kako je poznato, Stjepan Ivšić bio je iznimno vrijedan terenski istraživač, a taj je njegov rad urodio brojnim i u kvalitativnome smislu i danas nedostignutim prinosima. Tako se, među ostalim, naglašava da je Ivšićeva monografija "Današnji posavski govor" "i danas (...) najbolja hrvatska dijalektološka monografija i uopće najbolja monografija o štokavštini uopće" (str. 52), a "Jezik Hrvata kajkavaca" određuje se kao "jedan od vrhunaca hrvatske filologije" (str. 54). I na ostalim je područjima Ivšić postigao značajne rezultate, osobito u poredbenolingvističkoj, jezičnopovijesnoj, glagoljaškoj, standardološkoj i akcentološkoj problematici, pa se u prilogu ukratko govori i o njegovim prinosima takvoga karaktera.

U kratkom prilogu "Istočnobosanski dijalekt i njegova geneza" (str. 60–64), koji je posvećen Daliboru Brozoviću te je izvorno objavljen u zborniku njemu u čast – *Od indoeuropeistike do kroatistike*, sažeto su obrađene glavne značajke istočnobosanskoga dijalekta i njegova geneza. Naglašeno je, uz ostalo, da je taj dijalekt djelomično sačuvao stare zapadnoštokavske značajke (šćakavizmi, danas uglavnom malobrojni prijelazi **d* > *j*) i druge autohtonosti (npr. stare naglasne osobine, izostanak predsonantskoga duljenja, (i)jekavizam kao domaću, a ne primljenu crtu), a djelomično ih je izgubio, i to prvenstveno pod utjecajem doseljenika, "većinom Srba ijekavaca iz Hercegovine i iz zapadne Bosne, u znatnoj mjeri također Hrvata, uglavnom ikavaca novoštokavaca, pa i Bošnjaka, uglavnom iz Srbije i Hercegovine" (str. 62).

Profesor Josip Lisac znatne je istraživačke napore uložio u proučavanje govora žadarskoga područja, a i najnovija njegova knjiga donosi tri takva priloga. U radu "Prošlost i suvremeno dijalekatno stanje na biogradskom području" današnje stanje u govorima biogradskoga područja uspoređeno je sa stanjem u starijim tekstovima, prvenstveno glagoljskim matičnim knjigama, nastalim na istome području. U zaključku se ističe da je analiza, koja je obuhvatila uglavnom fonološke, a u manjoj mjeri i morfološke i leksičke osobitosti, pokazala "da govori biogradskoga sektora predstavljaju sjeverozapadno krilo jugoistočne čakavštine", što i "odgovara zemljopisnom položaju tih idioma" (str. 72). Prilog "Govor Veloga Rata" (str. 73–83) strukturno je podijeljen u tri dijela. U prvome se dijelu donosi kratki pregled dosadašnjih proučavanja dugootočkih govora iz kojega je razvidno da su ti govori do sada solidno istraženi, premda opisi pojedinih mjesnih govora, među ostalim i velartskoga, ipak nedostaju. U drugome se dijelu ukratko iznose najvažnije jezične

značajke govora Veloga Rata, dok se u trećem dijelu pokušava odrediti položaj toga mjesnog govora s obzirom na jezične razlike između čakavskoga jugoistoka i sjeverozapada. Analiza pokazuje da je riječ o tipičnom čakavskom otočnom govoru zadarskoga područja (prijelaz početnih korijenskih suglasničkih skupina *kl > klj* i *gl > glj*, zatvaranje staroga dugoga *a* i posljedično duljenje izvorno kratkoga *a* u otvorenim neposljednjim slogovima, množinski dočetak *-e* iz *n*-promjene kod imenica na *-anin* – uz neke druge, općekačavske značajke). Na dvadesetak odabranih fonoloških i morfoloških obilježja pokazuje se da u Velome Ratu "prevladavaju sjeverozapadne crte", premda "postoje i jugoistočne, a u pojedinim značajkama postoje kolebanja među tim određenjima" (str. 84). Sličan metodološki postupak primijenjen je i u opisu najvažnijih jezičnih osobitosti čakavskoga išćunskog govora, koje su izložene u radu "Leksik otoka Ista" (str. 84–100). Nakon uvodnih napomena o dosadašnjim proučavanjima toga govora iznesene su njegove najvažnije fonološke, morfološke, sintaktičke i, osobito, leksičke značajke s mnoštvom oprimjerenja i usporednica sa stanjem u drugim čakavskim govorima, posebno onima zadarskoga područja. Prijelazni položaj između sjeverozapadne i jugoistočne čakavštine uvjetovao je, dakako, prisutnost osobitosti i jednoga i drugoga čakavskog kompleksa u išćunskome govoru, no autor je analizom pokazao da na Istu danas ipak "u stanovitoj mjeri pretežu sjeverozapadne značajke" (str. 100).

U radu "Hrvatski govori u Vojvodini" (str. 101–112) u kratkim su crtama opisani različiti i danas uglavnom ugroženi govorni tipovi kojima govore Hrvati u Vojvodini. Najviše mjesta posvećeno je opisu govora bačkih Bunjevaca, ikavaca novoštokavaca čiji je idiom "formiran (...) u Hercegovini, odakle je u seobama preko sjeverne Like i Dalmacije stigao u Bačku (...) u 17. stoljeću" (str. 110). U Bačkoj, osim Bunjevaca, ima i Šokaca, koji su se ondje doselili iz Slavonije i Bosne, s tim da je "prevladala populacija slavonskoga tipa i njihovi govori" (str. 111), pa šokački govori danas pripadaju slavonskome dijalektu, i to njegovu baranjsko-bačkome poddijalektu. Dio je Hrvata u Vojvodini u novije vrijeme primio ekavske novoštokavske (šumadijsko-vojvođanske) idiome susjednih Srba, zadržavajući u Srijemu ipak pojedine osobitosti slavonskoga tipa, dok su među doseljenim Turopoljcima u Boki, Neuzini i Konaku u Banatu i u najnovije doba bilježene kajkavske osobine.

U radu "Čakavština kao jezik pismenosti i književnosti od srednjeg vijeka do danas" (str. 113–122) donosi se pregled čakavskoga pisanja od "‘dragoga kamena’ hrvatskoga jezika" do najnovijih čakavskih ostvarenja u 21. stoljeću. Među ostalim, spominje profesor Lisac u kasnome srednjem vijeku izgubljenu mogućnost da čakavština postane osnovicom hrvatskoga standardnog jezika, međunarodni odjek čakavskih književnih ostvarenja nastalih u renesansnom razdoblju u dalmatinskim gradskim središtima, zamiranje čakavskoga pisanja u matici sredinom 18. stoljeća, obnovu toga pisanja u vidu čakavske dijalektalne književnosti u 20. stoljeću te iskazuje na kraju vjeru da će čakavština "sigurno još dugo zanimati učenjake", odnosno da će čakavskim idiomima u budućnosti biti ispisivana "nova djela uključujući kazališne predstave, lakoglazbene oblike i televizijske serije koje su i dosad zaokupljale masovnu pozornost i u Hrvatskoj i izvan nje" (str. 122).

U nekoliko se radova u knjizi autor bavi šibenskim filološkim temama. Prvi je među njima rad "Šibenska jezična i književna baština" (str. 123–132).

U prvome se dijelu toga rada sažeto opisuje dijalekatna situacija u Šibeniku i njegovoj neposrednoj okolici nekada i danas, a potom se u glavnini rada govori o šibenskim prinosima hrvatskoj kulturi počevši od *Šibenske molitve* iz 14. stoljeća do najnovijih ostvarenja šibenskih kulturnih djelatnika. Pojedine teme načete u tom radu detaljnije se razrađuju u drugim prilogima u knjizi. Tako se u dvama radovima autor bavi filološkim dijelom opusa Fausta Vrančića. U prvome radu, "Hrvatski jezik Vrančićeva rječnika i njegove proze" (str. 133–143), analizirane su jezične osobitosti proze *Život nekoliko izabranih divic* i *Dictionariuma*, "prvoga reprezentativnog hrvatskog rječnika" iz 1595., u kojem je Vrančić, kako ističe profesor Lisac, "zovući ga dalmatinskim imenom (...) svom (...) jeziku odredio samobitnost među slavenskim jezicima" (str. 134). U obama djelima prevladavaju čakavska obilježja, no nisu rijetki ni štokavizmi i kajkavizmi. Primjerice, u *Životu nekoliko izabranih divic* pronađeno je čak 110 potvrda upitno-odnosne zamjenice *što*, a na dubrovački, dakle štokavski utjecaj mogli bi ukazivati primjeri tipa *kripos* i (i)jekavizmi tipa *nijesam*. Među kajkavizmima ističu se primjeri tipa *sičen*, *traven* (s kajkavskim odrazom *šwa*), povratni glagol *plakati se* (uz koji se pojavljuje i neprelazni *plakati*) te leksemi kajkavske boje *farba*, *škoda*, *špotati* itd. Upozorava se i na Vrančićeva nastojanja da zabilježi vlastiti tronaglasni sustav, pri čemu se uglavnom služio geminiranim suglasnicima i samoglasnicima, te na njegovo kombiniranje južnih i sjevernih grafijskih rješenja.

U radu "Vrančićev predgovor Lodereckerovu rječniku" (str. 144–157) spomenuti se predgovor, koji je u cijelosti donesen u tom prilogu, uspoređuje upravo s jezikom Vrančićeva *Dictionariuma* i *Života nekoliko izabranih divic*. Usporedna analiza, u kojoj je naglasak stavljen na fonološke i leksičke osobitosti, pokazala je da se jezik Vrančićeva predgovora "u bitnim pitanjima (...) podudara s hrvatskim jezikom njegova rječnika i njegove proze", s tim da je pronađeno i "nešto razlikovanja u kojima vjerojatno možemo vidjeti kako su se razvijala Vrančićeva shvaćanja osjetno nakon dovršetka rada na rječniku i prozi" (str. 156).

Ciklus radova sa šibenskom tematikom zaključuje se prilogom "Šibenska dionica hrvatske ćirilice baštine" (str. 158–166). Ćirilčni su spomenici na šibenskome području prisutni još od vremena prijelaza iz 11. u 12. stoljeće (*Kninski* i *Plastovski ulomak*), a veze Šibenika i ćirilice nastavljene su i u nadolazećim stoljećima. U radu se tako, među ostalim, upozorava na tezu Josipa Vončine o bosaničnom prapredlošku latiničnoga teksta *Šibenske molitve*, govori se o dobroj zastupljenosti bosančice tijekom 16. i 17. stoljeća (osobito) u okolici grada, o razmjerno čestim primjerima miješanja ili paralelne uporabe glagoljice i bosančice u tekstovima. Bosaničnim je pismom ispisan i naslov prvoga hrvatskog putopisa na hrvatskome jeziku Jakova Pletikose iz Vaćana kraj Skradina (*Putovanje k Jeruzolimu god. 1752. F. Jakova Pletikose od Skradina*), a kurzivnom je bosančicom ispisana i *Knjiga od uspomene*, kronika u kojoj se obavještava o šibenskim franjevkama od 1673. do 1784. g.

Profesor Josip Lisac dokazao se kao izvrstan prikazivač rada hrvatskih filoloških velikana, a u *Dijalektološkim i jezičnopovijesnim ogledima* čitamo nekoliko novih priloga takvoga karaktera. Dijelom opusa Bratoljuba Klaića pozabavio se u prilogu "Bratoljub Klaić i stari pisci hrvatski". Nezaobilazna je, kada su u pitanju stari pisci hrvatski, Klaićeva kritika poljskoga izdanja Gundulićeva *Osmana* i svakako "dvadesetak godina lektorskoga (i ne samo lektorskoga) rada u ediciji Pet stoljeća

hrvatske književnosti" (str. 172). U mnogim je izdanjima te slavne biblioteke Klaić sastavljao rječnike, primjerice u *Komedijama XVII. i XVIII. stoljeća* koje je priredio Marko Fotez ili u izdanju s izborom iz djela Petra Hektorovića i Hanibala Lucića, u kojem je napisao i studiju o jeziku tih dvaju Hvarana. Profesor Lisac naglašava da je Bratoljub Klaić uložio znatne napore objašnjavajući da se djela starih hrvatskih pisaca ne trebaju čitati i izvoditi novoštokavski četveronaglasno – o čemu, uz ostalo, svjedoči i njegov referat sa skupa o Marinu Držiću 1967. "Nov pogled na akcentuaciju starih dubrovačkih pisaca" – no "u tom ni do danas nije postignuto sve što bi trebalo, pa se i danas npr. Marin Držić izvodi novoštokavski, iako on novoštokavac nikako nije bio" (str. 175).

Djelo Šime Starčevića u središtu je autorova interesa u prilogu "Šime Starčević i novoštokavski ikavski dijalekt" (str. 178–184). Kao jedan od najžešćih pobornika ikavskoga hrvatskog književnog jezika Šime Starčević je, ističe se, "svoje poglede na standardizacijske teme utemeljio upravo u spoznajama o prostiranju ikavaca u štokavštini, pa i izvan nje, kao i u gledanjima na ikavsku štokavsku književnu baštinu i na političku/nacionalnu dimenziju cijeloga problema" (str. 178). U radu su uspoređena Starčevićeva gramatička rješenja s osobitostima ličkih novoštokavskih govora, a upozoreno je i na poznatu činjenicu da je upravo Šime Starčević bio prvi koji je opisao fonetska obilježja četiriju novoštokavskih naglasaka, na čemu su mu priznanje odali i veliki fonolozi poput Trubeckojia i Jakobsona.

U prilogu "Blaž Jurišić i hrvatski standardni jezik" (str. 185–195) autor se kronološkim redom osvrće na standardološke prinose istaknutoga hrvatskog gramatičara, onomastičara, dijalektologa i leksikografa s otoka Vrgade Blaža Jurišića. U prilogu se, među ostalim, govori o Jurišićevu prikazu beogradskoga časopisa *Naš jezik*, koji je uređivao Aleksandar Belić, te o polemici s uredništvom časopisa koja se nakon toga prikaza razvila, potom o Jurišićevoj ulozi u Društvu *Hrvatski jezik* i Pokretu za hrvatski književni jezik s kraja tridesetih godina. Naglašava se i Jurišićevo zalaganje za fonološko pravopisno načelo u vrijeme NDH, a spominju se i drugi njegovi standardološki prinosi iz toga razdoblja – prikazi vrijednih izdanja poput razlikovnog rječnika Krune Krstića i Petra Guberine i članci "O imenu hrvatskoga jezika", "Književni jezik kod Hrvata i Srba", "Vuk i janje" itd. Na samome se kraju govori o *Dnevniku Blaža Jurišića*, s mnogim popularno pisanim jezikoslovnim bilješkama, kojih jedan dio autor i donosi na kraju članka.

O Jurišiću se govori i u prilogu "Antun Nizeteo i Blaž Jurišić" (str. 196–210), u kojem je u glavnim crtama zahvaćen čitav njegov kulturni rad kao i rad drugoga vrijednog kulturnog djelatnika rodом sa zadarskoga područja – Antuna Nizetea. Osim zavičajnoga zadarskog podneblja, Jurišića i Nizetea povezuju brojne druge činjenice iz profesionalne i privatne biografije. Nizeteo se već vrlo mlad 1934. g. pojavljuje kao suradnik u Jurišićevoj *Hrvatskoj reviji*, dvije godine kasnije surađuje i u *Hrvatskome kolu*, koje je Jurišić uređivao s Branimirom Livadićem. Godine 1943. Jurišiću je posvetio svoju prozu "Oproštaj", a kasnije je o njemu u emigrantskoj *Hrvatskoj reviji* objavio i opsežnu raspravu "Nauka o hrvatskom književnom jeziku i dr. Blaž Jurišić", za koju profesor Lisac kaže da predstavlja prvi potpuniji prilog o Jurišićevu jezikoslovnom radu uopće. Jurišić je pak uredio i napisao pogovor zajedničkoj pjesničkoj zbirci *Lirika* četvorice autora – Ivana Dončevića, Ive Kozarčanina, Antuna Nizetea i Radovana Žilića.

Treći prilog u kojem se govori o Blažu Jurišiću nosi naslov "Hrvatski jezik prije stotinjak godina, Ivo Andrić i Blaž Jurišić". Autorov je interes tu usmjeren na jednu poveznicu između Ive Andrića i Blaža Jurišića, dvojice praktički vršnjaka (Jurišić je rođen 1891., a Andrić godinu kasnije) koji su "bili (...) vrlo različitih usmjerenja, interesa, htijenja i mogućnosti, a i u jezičnom i nacionalnom pogledu nepodudarno orijentirani" (str. 211). Spomenutu poveznicu, a ujedno i pravu sliku njihovih razmimoilaženja predstavlja Andrićeva negativna kritika romana Andre Kovačevića *Posljednji Nenadići*, koja je objavljena u časopisu *Vihori* i koja Jurišiću zasigurno nije lako pala s obzirom na to da je roman objavila Matica hrvatska pa je na nju i odgovorio prilogom "Jedan kritičar", koji je objavljen u časopisu *Pravaš* 1914. g. i u kojem iznoseći zapažanja o Andriću "izdvaja kračinu, odmjerenost, jezgrovitost, veliku kulturu, nervoznost, zbitost, brzinu u umovanju i prosuđivanju, duhovitost" (str. 217).

U trima se prilogima u knjizi profesor Lisac bavi filološkim djelom svojega učitelja Dalibora Brozovića. U prvome od njih, naslovljenu "Hrvatski lingvist Dalibor Brozović" (str. 219–231), prikazan je prvenstveno Brozovićev bogati lingvistički opus. Ključnom značajkom Brozovićeve lingvističkoga rada određuje se njegov podjednak interes za sociolingvistiku, genetsku lingvistiku i tipološku lingvistiku. U pregledu sociolingvističkih prinosu osobita je pozornost posvećena knjizi *Standardni jezik*, koja se opravdano naziva temeljnom knjigom hrvatske standardologije, te čuvenoj studiji "Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti", koju profesor Lisac naziva sintezom suvremene hrvatske sociolingvistike. U prikazu genetskolingvističkoga rada Dalibora Brozovića naglašen je njegov interes za dijalektologiju, osobito za štokavštinu, potom za poredbenu lingvistiku te za lingvističku geografiju. Nisu, dakako, u prikazu zaboravljeni ni Brozovićevi fonološki, akcentološki i morfološki prinosi, kao ni njegovi radovi s područja tipološke lingvistike. Na kraju priloga ukratko su prikazani i drugi Brozovićevi (ne samo) filološki interesi, kao što su književnokritičarski i prevoditeljski rad te interes za numizmatiku.

U prilogu "Dalibor Brozović i jezik bosanskih franjevaca" (str. 232–242) govori se prvenstveno o Brozovićevim istraživanjima organskih idioma u Bosni i Hercegovini te o njegovim proučavanjima jezika bosanskih franjevaca. Među prinosima koji se odnose na proučavanje organskih idioma u Bosni i Hercegovini najvažnijima se svakako mogu smatrati disertacija *Govor u dolini rijeke Fojnice* – u cjelini objavljena tek pedesetak godina nakon što je obranjena (2009.) – te studija "O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta" iz 1966. g. O bosanskim je franjevcima Brozović, kako ističe profesor Lisac, pisao s triju stanovišta: "sa stanovišta povijesne dijalektologije, sa stanovišta historijskostilističkoga i sa stajališta standardizacijskih procesa" (str. 236). Osobito važnim među Brozovićevim napisima o bosanskim franjevcima smatraju se radovi "Uloga bosanskohercegovačkih franjevaca u formiranju jezika hrvatske književnosti i kulture – od Divkovića do fra Grge Martića" i "O posredničkoj ulozi Matije Divkovića u civilizacijsko-jezičnoj nadgradnji".

Među brojnim Brozovićevim znanstvenim interesima važno mjesto ima i njegovo bavljenje hrvatskim književnim povjesničarima, koje je prikazano u prilogu "Dalibor

Brozović i hrvatski književni povjesničari" (str. 243–259). U prilogu se govori o Brozovićevim napisima o Vatroslavu Jagiću, kojega je smatrao "posljednjim velikim svećenikom slavističke znanosti", o Franji Fancevu, o Mihovilu Kombolu, koji je posredno utjecao i na njegov lingvistički rad, o Stjepanu Ivšiću, Antunu Barcu, o dugogodišnjem kolegi i prijatelju Franji Švelcu, o Ivi Frangešu i Aleksandru Flakeru. U zaključku se ističe da je Brozović "pisao (...) uglavnom vrlo sažeto o hrvatskim književnim povjesničarima", ali "s izvrsnim poznavanjem ocjenjivanih ostvarenja i s dubokim osjećajem za vrijednosti što su ih pojedinci ostvarili" (str. 259).

O suradnji Antuna Barca u Matičinu časopisu *Hrvatska revija* te o prinosima drugih istraživača u tom časopisu koji su kao predmet interesa imali Barca i njegove knjige piše profesor Lisac u prilogu "Antun Barac i 'Hrvatska revija'" (str. 260–272). Barčeva je suradnja u *Hrvatskoj reviji* prikazana kronološkim redoslijedom, od njegova prikaza *Monografije o fra Grgi Martiću* Augustina Čičića iz 1931. g. do prikaza Ježićeve *Hrvatske književnosti* u 8. broju *Hrvatske revije* za 1944. godinu. Uz ostalo, govori se o dvama Barčevim priložima o Ivanu Mažuraniću (o nadopuni *Osmana* i o "Smrti Smail-age Čengića"); naglašava se da je glavninu suradnje "u *Hrvatskoj reviji* ostvario (...) Barac tijekom rata kao najreprezentativniji kritičar toga časopisa" (str. 264), a znatna pozornost posvećena je Barčevu nekrologu Franji Fancevu iz 1943. g. U drugom se dijelu priloga govori o prikazima Barčevih knjiga u *Hrvatskoj reviji* te vrlo sažeto o spomenima Antuna Barca u Nikolićevoj i Bonifačićevoj *Hrvatskoj reviji*, u kojoj sam Barac nije surađivao.

Prilog "Ivo Frangeš i idejna kretanja u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća" svojevrsni je prikaz (među ostalim i jezičnopovijesnih aspekata) Frangešova članka "Idejna kretanja u južnoslavenskim književnostima 18. stoljeća", koji je objavljen u Firenci 1962. g. i kojim je, ističe autor, "pokrenut nov pristup periodizaciji hrvatskoga književnog jezika" (str. 275). U razdoblju ne odveć bogatih estetskih dostignuća u hrvatskoj književnosti Frangeš, među ostalim, izdvaja imena Reljkovića, Blagojevića, Kanižlića, Katančića, Kačića Miošića, Bajamontija, Ferića te uočava "dominaciju štokavštine u odnosu na kajkavštinu u onodobnim knjigama, pa i činjenicu suprotstavljenosti kajkavskoga Zagreba i većinskog hrvatskoga narječja, štokavskoga" (str. 280). U cjelini gledano Frangeš je "u relativno ranoj fazi svoga rada uočio sve najbitnije što je u 18. stoljeću karakteriziralo hrvatsku i ostale južnoslavenske sredine", i to "u reprezentativnom stilu, s potpunim poznavanjem i na odmjeren način, s utjecajem i na novije obradbe hrvatske jezične povijesti" (str. 280–281).

U prilogu "Veliki šibenski sin Vinko Nikolić. Uz 100. obljetnicu rođenja" (str. 283–293) prikazani su izabrani aspekti Nikolićeva života i djela. Glede filološko-književnoga rada, profesor Lisac smatra da kod Nikolića "na prvo mjesto treba staviti urednički rad" (str. 289), a tek potom poeziju. Osobito naglašava zasluge toga šibenčanina u uređivanju *Hrvatske revije* i knjižnice *Hrvatske revije*, gdje se "Nikolić iskazao kao jedan od najposposobnijih hrvatskih urednika uopće" (str. 290). Izrazito važnim ocijenjen je i dnevničko-memoarski rad Vinka Nikolića (*Pred vratima domovine; Tragedija se dogodila u svibnju*), kao i njegov svestrani esejističko-kritičarski opus. Na samome se kraju autor osvrnuo i na Nikolićevu poeziju, kako onu pisanu standardnim jezikom, tako i onu nastalu na šibenskom idiomu, ističući "da izbor iz Nikolićeve poezije zaslužuje da bude priređen i temeljito

obrađen, pa da nam svjedoči o neospornom talentu, kako god ta nadarenost bila prigušena danonoćnim uredničkim i drugim radom" (str. 293).

U prvome dijelu priloga "Dijalektalna književnost zadarskoga područja u sklopu hrvatske literature" (str. 294–303) autor se bavi definiranjem dijalektalne književnosti te donosi opći pregled dijalektalnoga pisanja u hrvatskoj književnosti u 20. stoljeću. U definiranju dijalektalne književnosti prihvaća se Brozovićev temeljni kriterij prema kojemu je to "literarno stvaralaštvo pisano na dijalektu koje nastaje u razdoblju kada već postoji standardni jezik i kada se na dijalektima stvara književnost usporedno s književnosti na standardnom jeziku" (str. 294), no ističe se i potreba preispitivanja čitave problematike. U drugome se dijelu govori o doprinosima zadarskoga područja korpusu hrvatske dijalektalne književnosti, i to od prvih prinosa s kraja prve polovice stoljeća (pjesma "Sličica" Jeronima Kraljeva u *Hrvatskoj reviji* 1943. g.) do najnovijega doba, u kojem "pisci zadarskoga područja (...) svojim ostvarenjima prirodno obogaćuju hrvatsku dijalektalnu književnost" (str. 303).

Prilog "Krugovi i zadarski književni krug" (str. 304–312), prema riječima samoga autora, zamišljen je kao "pregled suradnje pripadnika zadarskoga književnog kruga u *Krugovima*" (str. 306), pri čemu se pripadnicima toga kruga drže svi oni "što bi po bilo kom kriteriju to mogli biti (rođenjem, radom, školovanjem, podrijetlom, suradnjom u glasilima i sličnim)" (str. 305). Govori se tako o *krugovaškim* prinosima Dalibora Brozovića, Vladana Desnice, Roka Dobre, Anđelka Habazina, Nikole Ivanišina, Nevenke Košutić-Brozović, Slavka Mikločevića, Krune Quiena, Joje Ricova, Dubravka Škurle, Radovana Vidovića, Tvrtka Zane, Ante Zemljara i Sime Dubajića te zaključuje kako su *Krugovi* "značajni i za zadarski književni krug, kako god on tada bio nekonstituiran i bez pravih temelja što su se upravo tada počeli uspostavljati" (str. 312).

U zadarskim okvirima (barem neizravno) autor ostaje i u prilogu posvećenu nedavno preminulom književnom teoretičaru Anti Stamaću – "Ante Stamać i stoljeća hrvatske književnosti" (str. 313–320). Nakon sažetoga prikaza glavnih Stamaćevih znanstvenih interesa u središnjem se dijelu rada govori o tome "kako Stamać gleda na stoljeća hrvatske književnosti" (str. 315), i to kroz prizmu njegovih napisa o *Bašćanskoj ploči*, Marku Maruliću, Dživi Buniću Vučiću, Pavlu Štoosu, Ivanu Mažuraniću, Antunu Gustavu Matošu, Tinu Ujeviću i Slavku Mihaliću. Uz ostalo, naglašeno je da Stamać "na osam stoljeća hrvatske književnosti nikako ne gleda ispunjen kakvim kompleksima", "nema problema s pitanjem što je hrvatska literatura niti s tim koji su pisci upravo hrvatski autori" te "hrvatsku književnost čita kritički, ali se njome diči i ne misli da bi se trebao ispričavati zbog te ljubavi i odanosti baštini" (str. 315).

Posljednji rad koji se u knjizi čita nosi naslov "Dijalektalna podloga Stipišićeve zbirke *Rod titanski, rod žgincani*" (str. 321–327). U prilogu se u kratkim crtama prikazuju dijalektalna obilježja (uglavnom fonološka i morfološka) poznate pjesničke zbirke Ljube Stipišića Delmate iz 1975. g. koja, kako ističe autor, "svjedoči o Stipišićevu odnosu prema čakavštini" (str. 321). Analiza pokazuje da autor "u načelu ne donosi značajke jednoga govora ili jedne skupine govora" (str. 321), nego miješa više (čakavskih) govornih tipova. Ukazuje se i na poveznice s

Krležinim *Baladama*, ali i drugim (ne samo književnim) ostvarenjima te zaključuje da je "*Rod titanski, rod žgincani* veliki (...) izazov za nova čitanja, donekle kao i druga Delmatina ostvarenja" (str. 327).

Na samome se kraju knjige nalaze "Bibliografska bilješka" (str. 329–331), iznimno opsežan popis upotrijebljene literature (str. 333–383), "Kazalo imena" (str. 385–402) te "Bilješka o autoru" (str. 403–404).

Sve u svemu, pred nama je nova vrijedna knjiga dokazanoga poznavatelja hrvatske jezične baštine. U njoj profesor Lisac uglavnom nastavlja bavljenje temama koje su i ranije zaokupljale njegovu istraživačku pozornost. Raznolika problematika, koja obuhvaća dijalektološke, jezičnopovijesne i književnopovijesne teme, spretno je uklopljena u cjelinu, a kada se tomu pridoda i jednostavan stil pisanja, nema dvojbe da će knjiga naići na odobravanje i dobru recepciju kod širokoga kruga čitatelja.

Josip Galić